

Polska antropologia u schyłku XX wieku — kierunki i tendencje rozwoju jej społecznych funkcji

Zbigniew Drozdowski

POLISH ANTHROPOLOGY TOWARDS THE END OF THE 20th CENTURY - DIRECTIONS AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF ITS SOCIAL FUNCTIONS. Major trends of development of Polish anthropology were presented and its social functions with regard to the transformations of the Polish population.

1. Wstęp

Narodzin polskiej antropologii, jako akademickiej dyscypliny upatrujemy w połowie ubiegłego wieku [CZEKANOWSKI 1948, DROZDOWSKI 1978, 1985, DROZDOWSKI, DIERŻYKRAY-ROGALSKI 1982]. Wprawdzie jej elementy znajdowały się w kursie wykładów przedmiotów przyrodniczych, a problemy należące do tej dyscypliny stanowiły przedmiot zainteresowań badaczy już wcześniej, jednak pełen akademicki kształt wykładu uzyskała ona w 1856 r. w Krakowie. Wprowadzenie antropologii do akademickiego kształcenia miało wyraźnie społeczny aspekt. Stanowiło ono protest Józefa Majera wobec zakazu prowadzenia wykładów obowiązujących w języku polskim, a nowy przedmiot w spisie takowych nie znalazł się.

Antropologia należy do tych dyscyplin, które mają swoją historię stosunkowo dobrze spisaną. Dziełem jej twórców są zarówno systematyczne informacje o różnych wydarzeniach, procesie przemian, podejmowanych problemach, tworzonych strukturach organizacyjnych itp., jak też próby syntetycznych ujęć historycznych losów poszczególnych ośrodków, szkół, czy całej dyscypliny [CZEKANOWSKI 1948, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, STRZAŁKO 1984, BERGMANN, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, MALINOWSKI 1985, *Teoria...* 1985]. Także ostatnie lata przyniosły dwa wielce interesujące treścią i zakresem historyczne opracowania [BIELICKI, KRUPIŃSKI, STRZAŁKO 1985, MALINOWSKI, WOLAŃSKI 1986]. Próbami historycznego szkicu antropologii w Polsce były zwykle oficjalne dokumenty przygotowywane przez antropologiczne środowisko w ramach prac związanych z tworzeniem programów rozwoju nauki, w działaniach przed kolejnymi kongresami polskiej na-

uki, czy raportami o stanie dyscypliny [BERGMANN, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, MALINOWSKI 1985, DROZDOWSKI 1973, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, STRZAŁKO 1984, *Materiały ...* 1985, *Nauki ...* 1979, *Stan ...* 1977, *Teoria...* 1985].

Możemy więc przyjąć, że ogólna dostępność historycznych informacji o rozwoju antropologii w Polsce pozwala odstąpić od ich ponownego relacjonowania. Jednak wobec faktu, że z historii płyną także wskazania wytyczające główne kierunki rozwoju wszelkich społecznych zjawisk — a takim jest naukowa dyscyplina — wydaje się celowe wskazanie na kilka dokumentów i materiałów znaczących dla naszych dalszych rozważań. Szczególnie pragniemy wskazać na te kwestie i nurty naszej historii, które zaciążyły na obecnym kształcie dyscypliny, na jej roli w polskim społeczeństwie, a mogą również zarysowywać funkcje dyscypliny w nadchodzących latach. W tej relacji nie możemy również oderwać się od wskazań znaczących dla całej nauki, a formułowanych zarówno przez organy kierownicze, jak też będące wynikiem społecznych żądań i potrzeb.

W naszych dalszych rozważaniach nawiążemy do materiałów przygotowywanych przez polskie środowisko antropologiczne na II Kongres Nauki Polskiej oraz stanowisk Komitetu Antropologii PAN oceniających stan realizacji wysuwanych zadań i postulatów. Wykorzystamy materiały i dokumenty związane w tym względzie z III Kongresem Nauki Polskiej, a także konferencją poświęconą 60-leciu Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, w toku której dyskutowaliśmy powiązania antropologii z innymi naukowymi dyscyplinami. Znaczną pomocą będą także materiały z posiedzeń naukowych Komitetu Antropologii PAN, w czasie których dyskutowaliśmy wiodące dla dys-

cypliny kierunki naukowych badań, w tym także w kontekście ich społecznej użyteczności [BERGMANN, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, MALINOWSKI 1985, DROZDOWSKI 1973, 1982, DROZDOWSKI, DZIERŻYKRAY-ROGAŁSKI 1982, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, STRZAŁKO 1984, DROZDOWSKI 1985, *Stan ...* 1977].

Sądzę, że nie uchybimy zadaniom stawianym w dyskusji społecznych funkcji antropologii naszymi rozważaniami, jeżeli skoncentrujemy je na odpowiedzi na następujące pytania 1) jakie główne problemy nurtują współczesną ludzką populację, w tym szczególnie polską, których rozwiązania — bądź: współuczestniczenia w rozwiązaniu — należałoby oczekiwać od antropologii, 2) jakie główne kierunki rozwoju badań naukowych zarysowują się w nauce polskiej nadchodzących lat jako wyraz zaspokojenia potrzeb i aspiracji polskiego społeczeństwa, 3) jakie główne problemy naukowe stanowią przedmiot dociekań współczesnej antropologii i jak mają się one do zaspokojenia wskazanych oczekiwań, 4) jakiego kształtu polskiej antropologii należy oczekiwać na przełomie obecnego i nadchodzącego stulecia i jakie mogą być jej społeczne funkcje.

Zdajemy sobie w pełni sprawę ze względności wysuwanych ocen i rysowanych kierunków rozwoju określonych społecznych zjawisk. Z drugiej jednak strony występuje raczej wydłużony cykl rozwoju naukowej problematyki, a w każdym razie ludzkich zespołów związanych z jej uprawianiem, ponieważ kończący dzisiaj studia młodzi antropolodzy swoje naukowe tytuły i pełnię twórczości będą osiągalni już w XXI w. Próba zarysowania kształtu dyscypliny, a w każdym razie wdrożenie w tej materii środowiskowej dyskusji jest nie tylko celowe, lecz nieodzowne. Trzeba podkre-

ślić, że polska antropologia nie startuje w tym względzie z zerowego poziomu, gdyż obok wymienionych dokumentów możemy się powołać na dorobek konferencji z 1985 r., kiedy podjęliśmy problem „antropologia i jej miejsce wśród nauk o człowieku” (Błażejewko, wrzesień 1985 r.), czy cyklu antropologicznych konferencji organizowanych przez J. Mydlarskiego w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych. Stąd też również w naszych rozważaniach pragniemy odwołać się do niektórych poglądów przedstawianych w referacie *Antropologia a nauki stosowane. Antropologia polska nadchodzących lat*.

2. Biospołeczne przemiany ludzkiej społeczności nadchodzących lat — jako przedmiot badań antropologii

Z bogatych oraz wielostronnych relacji przemian biologicznych i społecznych, które zarysowują się już obecnie w ludzkiej populacji, a w nadchodzących latach będą składały się na jej obraz, wybieramy niektóre, rozumiejąc, że popularność tej problematyki i dostępność odpowiednich tekstów zwalniają ze szczegółowych omówień. Pragniemy zwrócić uwagę na te z przemian, które mogą stanowić przedmiot szczególnych antropologicznych penetracji. Sądzę, że nie popełnimy błędu, jeżeli wymienimy wśród nich następujące [BAŃKA 1986, BESTUŻEW-ŁADA 1984, CASTRO 1986, GIBIŃSKI 1986, MISIŃSKI 1986, *Raport... 1986, The Science... 1986, TOFFLER 1986, Wizje... 1984*].

1) Szybko zwiększająca się liczebność ludzkiej populacji, przy znacznym różnicowaniu tego procesu w różnych regionach ekumeny wyzwała różnorodne procesy wtórne, jak np. przegęszczenie nie-

których środowisk, rozprzestrzenianie się ludzkich zespołów także na obszary niekorzystne, czy mniej korzystne dla bytowania człowieka, zmiany wytwarzania dóbr nieodzownych dla przetrwania coraz liczniejszej populacji.

2) Na znacznych obszarach ekumeny następuje dynamiczny proces industrializacji i urbanizacji, prowadząc do niszczenia coraz większych terenów naturalnego środowiska. Zmiany wywoływane ludzką działalnością gospodarczą w całej biosferze, a także poza nią, nie mogą zostać bez znaczącego wpływu na ludzki organizm i przystosowawcze zmiany lokalnych populacji, a w sumie populacji generalnej. Zarysowują się także zupełnie nowe tendencje, zmierzające do odtwarzania tzw. „naturalnych środowisk” w regionach dotychczas nadmiernie wysyconych przemysłem, co zwykle jest związane z przebudową jego struktury, a przenoszeniem tzw. „brudnej produkcji” do innych regionów.

3) Powstają zupełnie nowe mikrośrodowiska, często jeszcze przez ekologów słabo rozpoznane w aspekcie ich oddziaływań na człowieka i ludzką populację.

4) Przytoczone wyżej procesy prowadzą do zwiększenia mobilności terytorialnej ludzkiej populacji. Zostają rozerwane naturalne biologiczne kręgi izolacyjne dotychczasowych regionalnych populacji, a mieszanie — często dotąd zamkniętych — zespołów zostawia swój znaczący ślad. Z drugiej natomiast strony odżywiają wręcz nacjonalistyczne tendencje różnych dotąd niemal zanikających grup etnicznych.

5) Różnicuje się także mobilność społeczna w obrębie ludzkiej populacji. W parze z zanikaniem dawnych elit idzie powstawanie nowych zespołów o uprzywi-

lejonowym charakterze, chociaż inny jest mechanizm wyróżniający i różna jego trwałość. Dynamiczny proces ujmowany umownie mianem rewolucji naukowo-technicznej, właściwy w różnej formie całej ludzkiej populacji, zestawia swój zróżnicowany ślad na jej społecznych strukturach, zatem w konsekwencji także na biologicznych.

6) Praca ludzka — jako złożona społeczna działalność osobnicza i zespołowa — zmienia swój charakter w sposób znaczący. Jej rola w kształtowaniu zarówno dużych ewolucyjnych przemian gatunku, jak też drobnych przekształceń o adiustacyjnym charakterze, zmienia się istotnie. Zwykle przyjmuje się, że jest z niej eliminowany wysiłek fizyczny; zastępują go różne formy aktywności obciążające układ nerwowy, a w malejącym stopniu układ ruchu. Ludzka praca staje się monotonna, jednostronnie obciążająca określony układ, a do tego jeszcze jest wykonywana zazwyczaj w niekorzystnych mikrośrodowiskowych warunkach zakładu pracy. Intensywność ludzkiej pracy zawodowej zwiększa się — nawet jeżeli idzie to w parze ze skracaniem czasu pracy. W sumie uzyskujemy w wyniku tych procesów spadek również spontanicznej aktywności ruchowej człowieka.

7) Jednym z efektów naszkicowanych procesów są zaburzenia osobniczej biologicznej wartości, zwykle znajdujące wyraz w jej obniżaniu, a przejawiające się także w biospołecznych wyznacznikach całej ludzkiej populacji. Wyrazem tych procesów jest ujawnianie się i rozwijanie zarówno biologicznej, jak też społecznej patologii, które, znajdując wyraz w licznych zjawiskach naszych czasów, zwykle wzajemnie się warunkują i uzupełniają, tworząc problem trudny do rozwiązania, a ze względu na narastający globalny

charakter — tworząc znaczący system zagrożeń.

Nie sądzę, aby zarysowane tendencje w historii ludzkości stanowiły zjawisko pierwszy raz powstałe. Zjawiska zagrożeniowe w różnych miejscach i czasie już występowały, a człowiek w procesie przystosowywania do nowych warunków zdolał się z nimi uporać. Trzeba więc ten współczesny proces środowiskowych warunkowań osobniczych oraz gatunkowych przemian traktować jako jeden z elementów mikroewolucyjnych przemian, jakim podlega *Homo sapiens*. Nie zwalnia to nas jednak od poznawania tych przemian i aktywnego do nich ustosunkowania. Możemy przyjąć wiodącą rolę antropologii w badaniu tych procesów, lecz wtedy musimy założyć również współdziałanie z różnymi dyscyplinami badającymi biospołeczne właściwości człowieka i ludzkiej populacji, a także istotne przekształcenia naszych warsztatów badawczych.

Przytoczone wyżej przemiany występują w różnym stopniu nasilenia w poszczególnych lokalnych populacjach. Pojawiają się także zmiany specyficzne dla nich tylko, czy głównie dla nich. W przypadku polskiej populacji możemy wymienić wśród nich następujące.

1) Narastają liczebności dwu skrajnych zespołów demograficznej struktury — szybko rośnie liczebność warstwy społeczeństwa znajdującej się w wieku poprodukcyjnym, a jednocześnie zwiększa się liczba ludzi młodych; cyklicznie powtarzające się „echa” wyżu demograficznego dają mało ustabilizowaną demograficzną strukturę polskiej populacji.

2) Dynamiczny proces społecznych przemian, jakim podlega polska populacja, znajduje wyraz w mało ustabilizowanej strukturze społeczno-gospodarczej, przy czym na rozwarstwienie zawodowo-

-społeczne nakładają się jeszcze różnice regionalne wynikające z różnego poziomu gospodarczego.

3) W niektórych działach polskiej gospodarki znaczny jeszcze jest udział prostej fizycznej pracy, wykonywanej często w warunkach wielce odbiegających od uznawanych za korzystne. Zostawia to znaczący ślad na rozlicznych biospołecznych strukturach, tak osobniczych, jak też zespołów.

4) Wreszcie należy podnieść także fakt, że przodujemy — w sensie negatywnym — w różnych schorzeniach, które tradycyjnie już uznaje się za wyznaczniki stanu zdrowia, czy biologicznej wartości populacji.

Przytoczone przemiany ludzkiej, w tym także polskiej, populacji wyznaczają kierunki różnych poczynań mających na celu eliminowanie ujemnych właściwości, czy choćby ich łagodzenie. Znaczące miejsce w tym procesie wyznaczono nauce. Dla polskiej nauki zadania lat najbliższych — a takimi stają się lata do pierwszej dekady nadchodzącego wieku — wyznaczył III Kongres Nauki Polskiej zarówno swą uchwałą generalną, jak też postanowieniami wysuwanymi w toku dyskusji poszczególnych problemowych zespołów [GIBIŃSKI 1986, KOSTRZEWSKI 1986, *Materiały ...* 1985, *Ocena stanu ...* 1986, *Oświadczenie ...* 1986, *Zadania nauki ...* 1986].

3. Tendencje rozwoju naukowej problematyki badawczej w Polsce

W końcowej uchwale III Kongresu Nauki Polskiej znajdujemy syntetyczne stwierdzenie, rzutujące na dalsze postanowienia. Szczególnie pragniemy zwrócić

uwagę na następujące tezy [Uchwała... 1986]. „Świat współczesny wszedł w nowy etap rewolucji naukowo-technicznej. Skala postępu i przeobrażeń, jakich jesteśmy świadkami, nie ma precedensu w historii. Dotyczy to nie tylko procesów produkcyjnych, lecz także warunków życia i rozwoju ludzkiej osobowości. Nowa sytuacja stawia przed ludzkością konieczność prze wartościowania dotychczasowych pojęć, poglądów i przyzwyczajęń. Od tego, jak naród polski odpowie na wyzwanie współczesności, zależy nasze miejsce w cywilizacji nadchodzącego stulecia” (s. 62).

Znajdujemy także w tej uchwale stwierdzenie, że: „Nauka powinna stać się w naszym kraju zarówno bezpośrednią siłą wytwórczą, jak i czynnikiem mobilizującym całe społeczeństwo do wysiłku na rzecz rozwiązywania narastających problemów gospodarczych. Równie mocno trzeba podkreślić rolę nauki w rozwoju kultury narodowej, w doskonaleniu systemu edukacji, w dziele ochrony środowiska i poprawy stanu zdrowotności społeczeństwa...” (s. 62). Uchwała III Kongresu Nauki Polskiej potwierdza wcześniejszą tezę, że [Uchwała... 1986] „Polityka naukowa Polski jest kształtowana pod wpływem dwóch procesów, decydujących o jej celach i zadaniach. Pierwszy z nich to społeczny i gospodarczy rozwój kraju, służący zaspokajaniu materialnych i duchowych aspiracji narodu; drugi — to przeobrażenia w nauce światowej i w globalnych procesach rozwoju...” (s. 65).

Wśród węzłowych problemów nadchodzących czasów, które wymagają szczególnego wsparcia polskiej nauki [Uchwała... 1986] antropologia nawiązuje szczególnie do następującego: „...dokonanie postępu w dziedzinie ochrony zdrowia społeczeństwa w warunkach zmieniającego się środowiska życia i pracy, zapobieganie

chorobom i ich zwalczanie z wykorzystaniem najnowszych zdobyczy nauk medycznych" (s. 68). Trzeba jednak podkreślić, że swoimi działaniami winien antropolog nawiązywać także do szeregu innych problemów, zarówno w dziedzinie nauk biomedycznych, jak socjomedycznych, nauk kultury fizycznej, a także w szerokim zakresie nauk społecznych.

4. Główne problemy badawcze współczesnej antropologii polskiej

Przyjmując podział całego obszaru naukowej wiedzy na nauki formalne, fizyczne, biologiczne i społeczne, antropologię umieszczamy na pograniczu nauk biologicznych i społecznych. Takie umieszczenie dyscypliny jest zgodne z przyjmowaną przez nas definicją [DROZDOWSKI 1985], że antropologia jest „nauką badającą człowieka jako biologiczne podłoże zjawisk społecznych, a także biologiczne skutki tych zjawisk występujące u osobnika i w ludzkiej populacji” (s. 9).

W toku przygotowań do III Kongresu Nauki Polskiej, dokonując obrachunku naszych działań, główne problemy badawcze podejmowane i rozwijane w polskiej antropologii sprowadzono do następujących [BERGMANN, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, MALINOWSKI 1985].

A. W zakresie badań ontogenetycznych: a) kontynuowano dokumentowanie i analizę zmian, jakim podlega polska populacja w wyniku przemian społeczno-ekonomicznych i ekologicznych zachodzących w kraju i w świecie; b) badano społeczne znaczenie zmian sekularnych oraz akceleracji dojrzewania dla dalszych losów życiowych jednostki; c) śledzono tempo inwolucyjnych przemian w zakresie

różnych cech biologicznych; d) badano genetyczne uwarunkowania przebiegu i tempa wzrastania w okresie pokwitania.

B. W zakresie antropologii historycznej; a) kontynuowano prace wykopaliskowe w celu uzyskania materiałów osteologicznych do dalszych szczegółowych analiz; b) kontynuowano badania przemian mikroewolucyjnych w procesie poznawania biologii populacji pradziejowych; c) współdzielano problematyką antropologiczną w rozwiązywaniu różnych zagadnień etnogenetycznych.

C. W zakresie ekologii człowieka kontynuowano śledzenie zmian zachodzących w biologicznej wartości populacji zamieszkujących w środowisku zmienionym działalnością człowieka.

D. W zakresie antropologii sportu; a) kontynuowano badania stanu rozwoju fizycznego i motorycznego polskiej populacji wraz z uwarunkowaniami tego procesu; b) badano morfo-funkcjonalne uwarunkowania różnych form aktywności fizycznej człowieka ze szczególnym uwzględnieniem aktywności sportowej; c) badano zmiany morfo-funkcjonalne zachodzące w ludzkim organizmie pod wpływem różnych form aktywności fizycznej, bądź też jej braku.

E. Antropogeneza była badana przez polskich antropologów w ostatnich latach w mniejszym zakresie, przy koncentracji raczej na problematyce teoretycznej i metodologicznej. Kontynuowano badania dotyczące odtwarzania oblicza człowieka kopalnego i jego ewolucyjnych przodków.

F. Paleopatologia rozwijała się bardzo dynamicznie, przy koncentracji na: a) materiałowym dokumentowaniu zjawisk paleopatologicznych w populacjach wymarłych; b) współdziałaniu z paleodemografami.

G. W ramach zastosowań antropologii opracowano szereg ekspertyz dotyczących standardów odzieży, sprzętu codziennego użytku, zagospodarowania przestrzeni pracy, norm rozwojowych, ekspertyz sądowych (szczególnie w ramach dochodzenia ojcostwa), a także dla organów kierowniczych nauki i państwa. (s. 400).

Lata ostatnie niosą ożywienie badań antropologicznych na pograniczu nauk społecznych, rozbudowę problematyki często wręcz należącej do antropologii kulturowej. Proces ten stanowi nawrót do tradycyjnego rozumienia polskiej antropologii, wiążąc się z rozszerzonym i pogłębionym ujmowaniem przemian będących udziałem człowieka.

5. Antropologia polska nadchodzących lat

Podtrzymujemy wcześniej wyrażony pogląd, że dalszy rozwój antropologii — obok wspólnych całemu obszarowi nauki uwarunkowań — będą wyznaczały następujące przesłanki [BERGMANN, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, MALINOWSKI 1985]: „... a) narastające społeczne zainteresowanie biologicznymi skutkami przemian, jakim podlega ludzka populacja w wyniku zmian zachodzących w naturalnym (przyrodniczym) środowisku, a także w środowisku społecznym; b) wzrost zainteresowania biologicznymi właściwościami człowieka, jego zmiennością, narastające zainteresowanie ludzką populacją, jej regionalnym zróżnicowaniem, co jest między innymi wynikiem rozszerzających się możliwości poznania populacji odległych; c) rosnąca intensyfikacja pracy skłania do szukania różnych biospołecznych przesłanek składających się na zwiększenie pro-

dukcyjnych możliwości i twórczych zdolności człowieka, ochrony jego biospołecznego potencjału oraz przyspieszenia procesu odnowy sił biologicznych i twórczych zdolności, w czym antropologia może stać się dyscypliną szczególnie znaczącą...” (s. 403-404).

Analiza rozwoju problematyki badawczej różnych dyscyplin naukowych, w tym szczególnie o ustabilizowanym już profilu, pozwala przyjąć okolo pokoleniową, zatem w przybliżeniu 20-25-letnią, cykliczność zmian głównych badawczych problemów. Wychodząc z tego założenia do przelomu nadchodzącego stulecia naszymi wcześniejszymi analizami objęto następujące główne kierunki badań naukowych polskiej antropologii [BERGMANN, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, MALINOWSKI 1985]:

A. Dalsze badania biologicznej wartości polskiej populacji, z rozszerzeniem zainteresowań na okres produkcyjny oraz inwolucyjną fazę życia, a ukierunkowane na poznanie biospołecznych skutków sytuacji ekonomicznej, różnych form aktywności fizycznej (ze szczególnym uwzględnieniem zawodowej). Kierunek tych poszukiwań można by ująć tematem „Biologiczna wartość polskiej populacji i jej uwarunkowania zmieniającymi się czynnikami środowiska”. Bieżące informacje z poszczególnych etapów badań różnych regionalnych populacji napływają systematycznie, a pierwszych prób syntezy należy oczekiwać około 1990 roku. Problem będzie aktualny także w przyszłym wieku.

B. Badania morfofunkcjonalnych uwarunkowań powodzenia w różnych formach aktywności fizycznej człowieka (zarówno zawodowej, jak też sportowej) oraz takichże jej skutków, a ukierunkowane na ustalenie odpowiednich przesłanek dla zawodowego poradnictwa, pomocniczych

informacji dla różnych dyscyplin, (medycyna, kultura fizyczna, szkolnictwo itp). Kierunek ten można ująć tematem „Biospołeczne uwarunkowania aktywności fizycznej i społecznej człowieka oraz ludzkiej populacji”. Częstkowe opracowania zostały już zrobione, bądź znajdują się w fazie końcowych przygotowań (np. uwarunkowania aktywności fizycznej w sporcie, rekreacji, uwarunkowania niektórych schorzeń, czy skutków zmniejszonej aktywności fizycznej itp.). Aktualność problematyki winna narastać pod koniec lat dziewięćdziesiątych. Opracowanie specjalistycznych ekspertyz zamykających poszczególne kwestie może nastąpić w tychże latach, a synteza całości w połowie przyszłej dekady, przy zachowaniu badań kontrolnych powtarzanych okresowo.

C. Badania biologii populacji pradziejowych, wspierane wykopaliskowymi pracami dla zabezpieczenia i zdobywania osteologicznych materiałów dowodowych, ukierunkowane na poznanie struktury i warunków życia tychże populacji. Poznanie mikroewolucyjnych przemian człowieka wraz z ich uwarunkowaniami, a także różnych kwestii dotyczących etnogenezy. Analizy paleodemograficzne, a szczególnie paleopatologiczne winny być niezbędnymi elementami analiz materiałów szkieletowych z cmentarzysk różnych okresów. Badania te prowadzą do rekonstrukcji środowiska, trybu życia, warunków bytowych, dynamiki biologicznej wymarłych populacji. Kierunki tych poszukiwań można ująć tematem „Biologia populacji pradziejowych a procesy etnogenezy”. Problem jest wieloaspektowy, a syntezy etapowe mogą być przedstawiane na bieżąco, w miarę rozwiązywania poszczególnych kwestii.

D. Wdrożenia antropologii w postaci ekspertyz, informacji, opracowywanych norm itp. Szczególnie ważne i pilne wydają się następujące opracowania; a) normy rozwojowe (zarówno cech somatycznych, jak fizjologicznych i motorycznych), opracowywanych na użytek szkolnictwa, służby zdrowia, kultury fizycznej, przy czym celowe byłoby wdrażanie prac rutynowych, których wynikiem byłoby okresowe ich weryfikowanie i nowelizowanie (np. w cyklu 10-letnim); b) ekspertyzy o biologicznym stanie populacji przygotowywane w cyklu 10-letnim dla organów kierowniczych państwa jako pomocnicza informacja w programowaniu polityki społecznej; c) opracowywanie okresowych weryfikacji standardów odzieży i innego sprzętu masowego spożycia dla jednolitych dużych ludzkich zespołów (wojsko, szkolnictwo); d) przygotowywanie doraźnych ekspertyz o przemianach biologicznych populacji regionalnych wobec narastających ekologicznych zagrożeń. Prace te mogą być wykonywane przy ścisłym współdziałaniu z innymi dyscyplinami naukowymi, lecz przy znaczącej roli antropologii. (s. 404-405).

Filozoficzne i światopoglądowe znaczenie antropologii nakazuje rozwijanie badań w zakresie antropogenezy, lecz przy uwzględnieniu polskich warunków badawczych w tej problematyce, wobec faktu dostępności oryginalnych materiałów w zasadzie tylko „z drugiej ręki”. Polskie prace z ogólnej teorii antropogenezy stanowią oryginalne osiągnięcia naszej dyscypliny i zasługują na rozwijanie. Z tą problematyką wiążą się także badania w zakresie paleopatologii, których szczególnie rozwój widzielibyśmy w problematyce biologii populacji pradziejowych.

6. Społeczne funkcje polskiej antropologii u schyłku XX wieku

W potocznym rozumieniu społecznych funkcji, czy wartości działania człowieka bądź ludzkich zespołów, przyjmuje się zwykle możliwość praktycznego zastosowania określonych uzyskanych wyników badań, czy wytwarzania. W przypadku antropologii byłyby to np. informacje dotyczące możliwości wykorzystania wiadomości dotyczących właściwości morfologicznych w standaryzacji odzieży i różnych sprzętów codziennego, masowego użytku dostarczane przemysłowi, bądź ergonomii. Ewentualnie mogłyby to być — w tymże rozumieniu — normy konstruowane do oceny biologicznej wartości osobnika. Uznając i w pełni doceniając wartości tych prac, pragniemy jednak ukazać społeczne funkcje antropologii w szerszym ich rozumieniu.

Wydaje się wielce prawdopodobne, że społeczne funkcje antropologii polskiej nadchodzących lat będą wiązały się z: 1) wynikami prowadzonych prac badawczych, 2) wysuwanymi na ich podstawie aplikacyjnymi poczynaniami, zarówno w sferze gospodarczej, jak też społecznej, 3) edukacyjnymi poczynaniami, włącznie z szerokim popularyzatorskim działaniem, 4) świadczeniem technikami badawczymi oraz naukowymi informacjami innym naukom o człowieku i środowisku oraz współludzią tą drogą w budowaniu syntezy wiedzy w tym zakresie — włącznie do filozoficznych uogólnień.

Jeżeli przyjmiemy wymienione wyżej główne kierunki naukowych badań antropologii nadchodzących czasów, to ich społeczne funkcje mogą być w przypadku głównych tematów następujące:

1) „Biologiczna wartość polskiej popu-

lacji i jej uwarunkowania zmieniającymi się czynnikami środowiska”. Obok poznawczych informacji dotyczących biologii człowieka, zachodzących procesów przystosowawczych itp. które mogą mieć istotne znaczenie filozoficzne, uzyskane wyniki stwarzają przesłanki racjonalizacji procesów decyzyjnych społeczno-gospodarczego kierownictwa poszczególnych regionów i całego kraju. Informacje te mają trudne do przecenienia znaczenie jako element składowy swego rodzaju systemu wczesnego ostrzegania, jaki winien być udziałem wszystkich nowoczesnych społeczeństw chroniących się przed zagrożeniami, które niesie z sobą tzw. cywilizacyjny postęp.

2) „Biospołeczne uwarunkowania aktywności fizycznej i społecznej człowieka oraz ludzkiej populacji”. Wyniki badań mogą w znaczący sposób przyczynić się do racjonalizacji organizacji ludzkiej działalności, stwarzając przesłanki sterowania różnymi procesami, w tym również społecznymi.

3) „Biologia populacji pradziejowych a procesy etnogenezy”. Obok ważnych poznawczych informacji dotyczących często jeszcze mało poznanych aspektów ewolucyjnych i mikroewolucyjnych przemian występujących w populacjach minionych epok, wyniki badań z tego zakresu stanowią szczególnie wdzięczne tworzywo do upowszechniania wiedzy. Wydaje się, że ten kierunek poszukiwań badawczych szczególnie będzie wiązał antropologię z naukami społecznymi.

4) Badania w zakresie antropogenezy, w tym także paleopatologii, mają szczególne znaczenie filozoficzne i światopoglądowe. Upowszechnienie najnowszych — bardzo atrakcyjnych — badań związanych zarówno z odkryciami naszych przodków, jak też rekonstrukcją zacho-

wań, wyjaśnieniami istoty człowieczeństwa i naszego miejsca w świetle ożywionej przyrody, stanowiło przedmiot zawsze znacznych zainteresowań.

Wyniki prowadzonych badań będą niewątpliwie składały się na różnego rodzaju ekspertyzy, opracowywane normy oceny biologicznej wartości określonych ludzkich grup, normy standaryzacji przedmiotów codziennego użytku itp. Zastosowania wyników prac Komisji Antropometrii, a także innych — już późniejszych — działań dały ekonomiczne efekty ogólnie znane, a przecież nie wszystkie społeczne zyski można uchwycić w wymiernych kategoriach. Rosnące trudności materiałowe i energetyczne, będące udziałem nie tylko naszego kraju, nadają tym badaniom oraz uzyskiwanym w nich wynikom szczególne społeczne znaczenie.

W latach ostatnich wzrasta zainteresowanie człowieka jego własną biospołeczną przeszłością, swoim organizmem, procesami przemian zachodzących u osobnika i w populacji pod wpływem naszego stylu i trybu życia, przekształceń środowiska naszego bytowania. Rośnie także przestrzenna mobilność osobnicza i grupowa. Wszystko to wzmaga zapotrzebowanie na rzetelną informację o wynikach badań prowadzonych w tych kwestiach. Dotykamy w tym względzie problemu o doniosłym społecznym znaczeniu. Edukacyjne funkcje związane z antropologiczną problematyką są szczególnie wdzięcznym polem działania nie tylko w okresie tradycyjnie szkolnego nauczania. Szeroko rozumiana antropologiczna problematyka ze względu na jej aplikacyjne, poznawcze, światopoglądowe znaczenie winna stanowić znaczący fragment treści permanentnej edukacji człowieka. Polska antropologia ma znaczące osiągnięcia w popularyzacji wiedzy o człowieku, szczególnie w

zakresie antropogenezy. Ostatnie lata przyniosły w tym względzie pewne cofnięcie się. Wśród ważnych społecznych funkcji antropologii nadchodzących lat należy wymienić także zintensyfikowanie prac popularyzatorskich, upowszechniających wyniki badań z całego jej obszaru; szczególne znaczenie i przyciągające zainteresowanie mają wyniki badań biologicznych skutków i uwarunkowań aktywności ludzkiej.

Podsumowując przedstawione rozważania możemy więc przyjąć, że społeczne funkcje antropologii nadchodzących lat będą rosły tak jak całe nauki, a nauk biologicznych w szczególności. Społecznych funkcji prac antropologicznych upatrywać należy w następujących rozwiązaniach: 1) przez poznanie i systematyczne śledzenie biologicznych skutków środowiskowych przemian oraz zmian zachodzących w biologicznej wartości polskiej populacji stworzenie systemu „wczesnego ostrzegania” wobec pojawiających się zagrożeń, 2) oszczędności ludzkiej biologicznej substancji w wyniku racjonalizacji doboru kandydatów do różnych form działania wraz z racjonalizacją sterowania tym procesem, 3) oszczędności materiałowych i energetycznych wynikających z wdrożenia opracowań przygotowywanych na użytek przemysłu, 4) podnoszenie i kształtowanie wiedzy społeczeństwa o biospołecznych przemianach osobniczych i populacyjnych, będących jego udziałem w obiektywnie istniejącej abiotycznej, biologicznej i społecznej przestrzeni bytowania ludzkiej społeczności, 5) obiektywizacja opinii organów doradczych oraz decyzji organów kierowniczych dotyczących społeczno-gospodarczej polityki kraju wobec wykorzystywania informacji o stanie i tendencjach przemian w biologicznej wartości polskiej populacji.

W podsumowaniu oceny antropologii przedstawionej przed III Kongresem Nauki Polskiej wysunęliśmy następujące końcowe stwierdzenie [BERGMANN, DROZDOWSKI, KRUPIŃSKI, MALINOWSKI 1985]: „... Rozwój naukowy antropologii nie odbywa się w społecznej próżni. Jest on uzależniony między innymi od ogólnej sytuacji społecznej i ekonomicznej, jaka panuje w kraju, a także od tendencji rozwoju nauk w środowisku rodzimym i międzynarodowym. W naszym przekonaniu obecna sytuacja społeczno-ekonomiczna tak Polski, jak i światowa, stwarza dla antropologii wyjątkowo ważne problemy badawcze, a zmiany zachodzące w ludzkiej populacji są niepowtarzalne. Ich zarejestrowanie, poznanie mechanizmów, stwarza podstawę nie tylko przyszłych prac badawczych, lecz również ważnych społecznie organizacyjnych rozwiązań i poczynań. Pełne wykorzystanie tej sytuacji jest obowiązkiem nie tylko środowiska antropologicznego” (s. 409).

Postulowane działania zostały podjęte z różnymi efektami i stanowią przedmiot działania w zasadzie całego polskiego środowiska antropologicznego. Pozostaje jednak nadal potrzeba intensyfikowania prac, które przez upowszechnienie wyników nadają im społeczny sens.

7. Piśmiennictwo

- BAŃSKA J., 1986, *Filozofia cywilizacji*, t. I. *Cywilizacja diatymiczna czyli świat jako strach i tup*, Katowice.
- BERGMANN P., Z. DROZDOWSKI, T. KRUPIŃSKI, A. MALINOWSKI, 1985, *Główne kierunki rozwoju polskiej antropologii w latach 1985-2000*, Kosmos, 3(188), 397-409.
- BESTUŻEW-ŁADA I., 1984, *Świat roku 2000*, Warszawa.
- BIELICKI T., T. KRUPIŃSKI, J. STRZAŁKO, 1985, *History of physical anthropology in Poland*, Intern. Assoc. of Hum. Biol., Occas. Pap. 1, 6.45.
- CATRO F., 1986, *Kryzys gospodarczy i społeczny na świecie*, Warszawa.
- CZEKANOWSKI J., 1948, *Antropologia polska w międzywojennym dwudziestolecu 1919-1939*, Warszawa.
- DROZDOWSKI Z., 1973, *Stan i perspektywy rozwojowe nauk antropologicznych*, II. Kongr. Nauki Pol., sekcja Nauk Biol., 176-213. Warszawa.
- DROZDOWSKI Z., T. DZIERŻYKRAY-ROGAŁSKI, 1982, *Kierunki i tendencje rozwoju antropologii polskiej*, Przegl. Antrop., 48, 1-2, 67-86.
- DROZDOWSKI Z., T. KRUPIŃSKI, J. STRZAŁKO, 1984, *Antropologia polska 82*, Przegl. Antrop. 49, 1-2, 241-261.
- DROZDOWSKI Z., 1985, *Antropologia a nauki stosowane. Antropologia polska nadchodzących lat*. Poznań.
- GIBIŃSKI K., 1986, *Zdrowie społeczeństwa; uwarunkowania, perspektywy i rola nauk medycznych*, Nauka Polska, 3-4, 161-180.
- KOSTRZEWSKI J., 1986, *Zadania nauki polskiej do okresu przelomu tysiącleci*, Nauka Polska, 5, 47-56.
- MALINOWSKI A., N. WOLAŃSKI, 1986, *Anthropology in Poland*, 5. Congr. of the EAA, Lisboa.
- Materiały do syntetycznego opracowania Wydziału Nauk Biologicznych PAN, Nauki Biologiczne na III KNP*. 1985. Warszawa.
- MISHAN E. J., 1986, *Spór o wzrost gospodarczy*, Warszawa.
- MISKIEWICZ B., 1986, *Nauka polska w latach 1973-1986*, Nauka Polska, 5, 19-30.
- Nauki antropologiczne w świetle uchwał II Kongresu Nauki Polskiej - stan realizacji*, 1979, Warszawa.
- Ocena stanu nauki w świetle uchwał II Kongresu Nauki Polskiej*, 1986, Nauka Polska, 3-4, 7-69.
- Oświadczenie III Kongresu Nauki Polskiej*, 1986, Nauka Polska, 5, 19-30, *Raport o stanie świata 1984*, 1986. Warszawa.
- Stan antropologii w Polsce i perspektywy rozwoju*, Raport Komitetu Antropologii dla II Wydziału Nauk Biologicznych PAN. 1977.
- Teoria i empiria w Polskiej Szkole Antropologicznej*, 1985, Poznań. *The Science and Technology Resources of West Germany; A Comparison with the united states*, 1986, Washington.
- TOFFLER A., 1986, *Trzecia fala*, Warszawa.
- Uchwała III Kongresu Nauki Polskiej*, 1986, Nauka Polska, 5, 61-90.
- Wizje człowieka i społeczeństwa w teoriach i badaniach naukowych*, 1984, Warszawa.
- Zadania nauki w Polsce do końca XX wieku i w perspektywie początków następnego stulecia*, 1986, Nauka Polska, 3-4, 72-117.

S u m m a r y

The paper presents major development trends of Polish anthropology and changes occurring in the human population from the point of view of anthropology. The social functions of anthropology are seen in the following areas: 1) recognition and systematic observation of biological environmental effects of changes and transformations in the biological value of the Polish population, creation of an „early warning” system against the possible dangers, 2) economy of the human biological substance as a result of a rationalized choice of candidates for various forms of human activity and rationalized steering of the process, 3) economy of material and energy resulting from the implementation of projects produced for the benefit of industry, 4) expansion of knowledge in the society on biosocial transformations of an individual and a population in the objective biotic, biological and social sphere of existence of the human community, 5) formation of opinions of advisory bodies and enforcement of decisions of administration organs in charge of the socio-economic policy of the country as regards the use of information on the state and transformation trends of the biological value of the Polish population.